

УДК 343.985.7

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.1.38>**Олександр Курман,**

канд. юрид. наук, доцент,

доцент кафедри криміналістики

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Таїсія Боднарук,

студентка V курсу

Інституту прокуратури та кримінальної юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ВЧИНЕННЯ ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ

У статті розглядаються деякі положення та рекомендації для проведення такої слідчої (розшукової) дії, як огляд місця події в межах розслідування терористичного акту (ст. 258 КК України). Терористичні загрози, активна діяльність терористичних організацій та угруповань, що вчиняють злочини з метою введення населення у паніку, стан страху, ставлять перед криміналістикою нові завдання щодо дослідження самого явища тероризму та питань формування відповідної методики розслідування зазначеного виду злочинів. Дослідження являє собою досить складний процес. З одного боку, під час пошуку наукового вирішення проблем розслідування тероризму з'являються труднощі в отриманні емпіричних даних і матеріалів. Неповнота узагальнення слідчої, судової практики щодо терористичних актів призводить до помилкових, іноді неконкретних та ситуативно не обумовлених наукових порад, рекомендацій щодо підвищення ефективності проведення слідчих (розшукових) гласних та негласних дій. З іншого боку, у вивченні феномену тероризму простежується політичний складник, ігнорування якого є науковою помилкою та призводить до недосконалості дослідження та суджень.

Ефективність розслідування вчинених терористичних актів визначається тактикою проведення першочергових слідчих (розшукових) дій, особливо огляду місця події. Ця діяльність значною мірою визначається станом використання сил і засобів слідчо-оперативних підрозділів і спеціалістів щодо виявлення та вилучення слідів злочину, які в окремих випадках вкрай важко знайти, що вимагає послідовності дій членів слідчо-оперативної групи. Аналіз і узагальнення наукових джерел і слідчої практики засвідчує, що результативне розслідування терористичного акту, зокрема проведення огляду місця події, неможливе без залучення широкого кола спеціалістів – вибухотехніків, криміналістів, кінологів, фахівців у галузі судової медицини, хіміків тощо. Для ефективного розслідування важливо також з'ясувати питання, хто перебував на місці вчинення кримінального правопорушення, з метою подальшого допиту цих осіб. Зазначені обставини потребують подальшого розроблення й удосконалення тактики проведення огляду місця вчинення терористичного акту.

Ключові слова: злочини терористичної спрямованості, огляд місця події, слідчі (розшукові) дії, терористичний акт, спеціаліст, криміналістична тактика.

Постановка проблеми. Сьогодні рівень терористичної загрози у всьому світі значно підвищився порівняно з XX століттям. Майже щотижня у новинах повідомляють про вчинення терористичного акту різного масштабу. Так, початок XXI століття відзначився такими терористичними актами, як: 1) знищення 11 вересня 2001 року Всесвітнього торгового центру та частини будівлі Пентагону з використанням пасажирських літаків (загибло 2 996 осіб); 2) захоплення 01 вересня 2004 року заручників у будівлі школи у Беслані (загибло 334 заручники [переважно діти]); 3) 31 жовтня 2015 року авіалайнер Airbus A321 авіа-

компанії «Когалімавіа», який виконував рейс «Шарм-ель-Шейх – Санкт-Петербург», вилетів з Єгипту і зник з екранів радарів через 23 хвилини. Одна з версій – терористичний акт (загинули 224 людини); 4) «Кривава субота» – 23 липня 2016 року у Кабулі під час демонстрації стався вибух (загибло 64 особи, 234 – отримали поранення).

Проблема тероризму у нашій державі сьогодні також є актуальною, що пов'язано з політичною ситуацією на сході України, збиття літака Boeing 777 неподалік міста Тореза Донецької області 17 липня 2014 року є тому підтвердженням.

В Україні за перші двадцять років незалежності (з 1991 р. по 2010 р.) було зареєстровано 50 терактів. У 2010 р. та 2012 р. було вчинено ще по одному терористичному акту. Однак з наступного року суттєво змінилася динаміка зазначених правопорушень у структурі злочинів проти громадської безпеки [2, с. 95]. Зокрема, у 2013 р. зареєстровано 4 злочини; 2014 р. – 1499; 2015 р. – 1295; 2016 р. – 1865; 2017 р. – 1286; 2018 р. – 1385 злочинів. Водночас кількість кримінальних проваджень, переданих до суду, становить близько 25 % від загальної кількості розслідуваних, що засвідчує необхідність удосконалення методики розслідування зазначених злочинів та тактики проведення відповідних слідчих (розшукових) дій [3, с. 2]. Починаючи з 2014 р. було винесено 42 вироки за вчинення терористичного акту [4].

Для порівняння масштабів тероризму у державах світу був розроблений Глобальний індекс тероризму (The Global Terrorism Index). Відповідні дослідження провадить Інститут економіки та миру Сіднейського університету. Виміри здійснюються за десятибальною шкалою. Так, натеper перші десять місць за Глобальним індексом тероризму посідають: Афганістан (показник 9,603), Ірак (9,241), Нігерія (8,597), Сирія (8,006), Пакістан (7,889), Сомалі (7,8), Індія (7,518), Йемен (7,259), Філіппіни (7,137), Конго (7,039). Україна у 2019 р. перебувала на 24-ому місці у цьому списку з показником 5,547 [5]. Звичайно, події останніх років негативно відобразилися на показниках тероризму у нашій державі. Ще у 2014 році за результатами дослідження The Global Terrorism Index Україна посідала 51-е місце, а вже наступного року різко «піднялася» до 12-го і, на жаль, продовжує перебувати у другій десятці країн з високим індексом тероризму [6; 7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані із розслідуванням злочинів терористичної спрямованості, розглядали у своїх працях В. Іваненко, Р. Комісарчук, Ю. Данильченко, М. Кулик, І. Осипенко, М. Савчук, Г. Скуба та інші. У роботах вказаних вчених питання методики розслідування зазначеного виду злочинів вивчалися загалом або як окремі її аспекти (криміналістична характеристика злочину, особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій). Однак з урахуванням постійного оновлення злочинцями механізмів вчинення терористичних актів ситуація вимагає розробки нових та вдосконалення наявних методичних рекомендацій щодо тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема огляду місця події. Огляд місця події

є однією із першочергових слідчих (розшукових) дій, оскільки від його ефективності багато в чому залежить результативність досудового розслідування та притягнення злочинця до кримінальної відповідальності.

Метою статті є вивчення організаційно-тактичних особливостей проведення огляду місця події під час розслідування терористичних актів.

Виклад основного матеріалу. Особи, які стають на шлях вчинення терористичних актів, зазвичай мають професійні навички у поводженні з вогнепальною зброєю, обізнані з технологією виготовлення та правилами поводження з вибуховими речовинами; володіють електромонтажними, токарськими, слюсарними та іншими видами робіт. Ці знання можуть реалізовуватися для вибору оптимального місця й часу для стрільби або вибуху, конкретної конструкції зброї та вибухового пристрою, способу підриву та приховуванні злочину [8, с. 111].

Найчастіше слідами вчинення злочину терористичної спрямованості є деталі та осколки вибухових пристроїв, сліди вибухових речовин, одяг постраждалих, зіпсований вибухом. Інколи на місці залишаються сліди транспортних засобів, що використовувалися терористами. Також можливо віднайти такі сліди, як недопалки цигарок, залишені, за словами очевидців, самими злочинцями, частки пошкодженого одягу та взуття, сліди пальців рук, сліди взуття, сліди інструментів, використаних терористами, потожирові сліди тощо [9, с. 137]. Велике значення для розслідування злочинів терористичної спрямованості мають сліди застосування вогнепальної зброї: кулі, гільзи, рештки порохового заряду, пижі, пробійні в перешкодах. Також до слідів вчинення терористичного акту належать аудіо- та відеозаписи переговорів із терористами; аудіозаписи переговорів між терористами каналами радіо-, телефонного зв'язку; відеозаписи, зроблені на місці події представниками засобів масової інформації та співробітниками спецпідрозділів під час звільнення заручників [10, с. 340].

Тактика огляду місця події зумовлена конкретними обставинами місця та події злочину. Слідчий у своїй діяльності має дотримувати рекомендацій, положень та правил проведення слідчого огляду. Огляд місця події поділяється на три етапи: 1) підготовчий, який включає в себе: а) дії слідчого до виїзду на місце події; б) дії слідчого та оперативної групи після прибуття на місце події; 2) робочий, який поділяється на дві частини: а) загальний огляд; б) детальний огляд; 3) заключний етап [12].

На етапі підготовки до проведення огляду місця події мають бути здійснені заходи, спрямовані на забезпечення: 1) безпеки всіх учасників слідчої (розшукової) дії; 2) збереження доказової інформації (належний захист та оточення місця події, евакуація осіб з місця події, обмеження доступу на цю територію, визначення порядку проведення огляду); 3) конфіденційності розслідування (обмеження доступу представників засобів масової інформації та інших осіб) [9, с. 136].

Територію, яка буде оглядатися, слідчий визначає з урахуванням оперативної інформації, слідчої ситуації, первинних версій, заходів безпеки, пошкоджень, руйнувань та інших чинників. Необхідно враховувати, що терористами можуть бути закладені міні-пастки для учасників слідчої дії, а також наявність вибухових пристроїв, які не спрацювали.

Особливістю огляду місця вчинення терористичного акту є використання допомоги широкого кола спеціалістів – вибухотехніків, криміналістів, кінологів та інших. Залучення спеціалістів до проведення слідчих (розшукових) дій регламентується не лише положеннями КПК України (зокрема, ст. 71), а й низкою підзаконних актів. Так, відповідно до п. 1 Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України від 03.11.2015 № 1343 у структурі МВС функціонує Експертна служба. Серед завдань Експертної служби МВС важливим для здійснення досудового розслідування злочинів терористичної спрямованості є здійснення спеціальних вибухотехнічних робіт з пошуку і знешкодження вибухонебезпечних предметів, пристроїв, що використовуються в терористичних цілях (пп. 8 п. 3 Положення) [15].

Наказом МВС від 03.11.2015 № 1339 затверджено Інструкцію про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби МВС як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події. Зазначеною інструкцією передбачено використання допомоги працівників Експертної служби МВС у складі спеціалізованої пересувної лабораторії. Спеціалізована пересувна лабораторія може бути залучена до огляду місця події, пов'язаного з вибухом, загрозою вибуху або виявленням саморобних вибухових пристроїв. Для залучення необхідна наявність письмового клопотання керівника органу досудового розслідування або особи, що виконує його обов'язки [16].

Наказом Служби безпеки України від 19.03.2016 № 138 затверджено Інструкцію про участь співробітників та працівників Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз

Служби безпеки України як спеціалістів у кримінальному провадженні. Зазначеним нормативно-правовим актом передбачено, що для проведення слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з вибухонебезпекою, за рішенням прокурора, слідчого або керівника органу досудового розслідування залучаються спеціалісти-вибухотехніки. Вони виконують заходи з пошуку, огляду, розрядження, транспортування та знешкодження вибухових пристроїв і вибухових речовин (спеціальні вибухотехнічні роботи) [17].

Також до проведення огляду місця події важливо залучати кінологів зі службовими собаками. Нормативно це питання врегульовано наказом МВС «Про затвердження Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України» від 01.11.2016 № 1145. У підрозділах поліції для забезпечення публічної безпеки і порядку та протидії злочинності, а також з метою вирішення інших оперативно-службових завдань, покладених на поліцію, використовуються (застосовуються) спеціально підготовлені службові собаки у тому числі для пошуку стріляних гільз, виявлення вибухових речовин та пристроїв, вогнепальної зброї і набоїв. У разі виклику кінолога зі службовим собакою огляд місця події до їх прибуття, як правило, не проводиться, крім випадків, за яких необхідно зберегти речові докази та інші предмети, що мають значення у справі, або в екстремальних випадках (повінь, пожежа, можлива зміна обставин, знищення слідів тощо) [18].

Типовими ділянками роботи, яка здійснюється в межах огляду місця події під час розслідування терористичного акту, є: 1) огляд місця стоянки транспортного засобу та прилеглої до нього території; 2) огляд ушкоджень зовнішніх поверхонь транспортного засобу, будинків та інших об'єктів терористичного акту; 3) огляд приміщень будинків, салонів, кабін, багажних відсіків та інших конструкцій транспортних засобів; 4) огляд трупів окремих заручників, членів екіпажу, пасажирів, самих терористів [13].

До слідів вибуху у разі вчинення терористичних актів відносять такі групи об'єктів: 1) фрагменти вибухового пристрою; 2) сліди в епіцентрі вибуху; 3) сліди впливу ударної хвилі вибуху; 4) сліди вторинних уламків; 5) ідеальні сліди вибуху. Сліди можуть бути залишені злочинцями не тільки на місці злочину, а й за його межами, де зручно позбутися непотрібних предметів, захоплених під час вчинення злочину. На викинутих предметах можуть залишитися сліди пальців рук підозрюваних, їхнє волосся, інші біологічні об'єкти [14, с. 85-88].

Якщо терористичний акт було вчинено шляхом підпалу, під час огляду місця події слідчий передусім встановлює осередок пожежі: за характером і напрямом поширення вогню (показання свідків) або руйнувань, ступенем обгоряння і задимленості предметів. Слідами підпалу можуть бути: предмети, обліті пальною рідиною; обвуглені сірники; залишки свічок, бікфордових шнурів; пляшки з-під пальних сумішей; різні пристрої, що сприяють підпалу або швидкому поширенню вогню, а іноді й частини одягу; документи підпалювача [19, с. 334].

У разі застосування отруйних речовин під час вчинення терористичного акту огляд місця події відбувається з певною специфікою. Внаслідок взаємодії отруйних речовин на тілі людини утворюються складні сліди-зміни, для дослідження яких доцільно залучати спеціаліста. Сліди отруйних і сильнотоксичних речовин можуть знаходитись на предметах-носіях у вигляді механічних включень, нашарувань на одязі (в кишенях), на різноманітних пристосуваннях, що використовуються для виготовлення та застосування таких речовин. Усі речі зі слідами невідомих рідин чи інших речовин підлягають герметичному упакуванню та вилученню. Об'єкти для дослідження слід направляти на предметах-носіях у найкоротші строки після виявлення. Більшість органічних складників цих речовин нестійкі і під час зберігання можуть видозмінюватись [20].

Під час огляду місця вчинення терористичного акту використовуються всі відомі методи фото- та відеофіксації. Значно підвищує ефективність огляду місця події, де вчинено масштабний терористичний акт, фото- та відеозйомка із застосуванням квадрокоптерів.

Під час огляду місця події вчинення терористичного акту важливо встановити свідків (очевидців) та опитати їх. Відомості, отримані від свідків, можуть містити важливу інформацію про механізм вчинення злочину, зовнішні прикмети терористів, транспортні засоби, які вони використовували, та інші важливі обставини.

Висновки

Проведення огляду місця події неможливо без дотримання загальних вимог, визначених як на нормативному, так і на доктринальному рівні. Однак суб'єкти досудового розслідування мають також враховувати особливості, пов'язані із криміналістичною характеристикою злочинів терористичної спрямованості (і переважно масову спрямованість терористичних актів, і високу вірогідність пошкодження стратегічно важливих

об'єктів, і підвищену небезпеку перебування на місці події з метою його огляду).

Список використаних джерел:

1. Канцір В. С. Прояви сучасного тероризму: мінливі, багатогранні. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/37449/1/75_507-512.pdf (дата звернення: 01.12.2019).
2. Данильченко Ю.Б. Кримінологічний аналіз рівня та динаміки терористичних актів в Україні. *Право і безпека*. 2017. № 4 (67). С. 95-100.
3. Савчук М.В. Організаційно-тактичне забезпечення розслідування терористичних актів, вчинених з використанням вибухових пристроїв : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2019. 19 с.
4. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Page/2> (дата звернення: 11.12.2019).
5. Global Terrorism Index 2019. URL: <http://visionofhumanity.org/app/uploads/2019/11/GTI-2019web.pdf> (дата звернення: 05.11.2019).
6. Global Terrorism Index 2014. URL: <http://economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2015/06/Global-Terrorism-Index-Report-2014.pdf> (дата звернення: 05.11.2019).
7. Global Terrorism Index 2015. URL: <http://economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2015/11/Global-Terrorism-Index-2015.pdf> (дата звернення: 04.11.2019).
8. Іваненко В. О. Суб'єкти терористичної діяльності. *Вісник Луганського держ. ун-ту внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2012. № 3. С. 106-119.
9. Комісарчук Р. В. Особливості тактики огляду місця події при розслідуванні терористичних актів. *Наук. вісник Міжнар. гуманітарного ун-ту. Серія «Юриспруденція»*. 2015. № 15. Т. 2. С. 135-138.
10. Маслюк О. В. Криміналістична характеристика злочинів терористичного характеру. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 1. С. 338-341.
11. Цюприк І. В. Публічні заклики до вчинення терористичного акту: напрями доказування події кримінального правопорушення. *Наук. вісник Нац. академії внутр. справ*. 2017. № 4 (103). С. 220-230.
12. Кулик М. Й. Тактика проведення огляду місця події. *Наукове забезпечення досудового розслідування: проблеми теорії та практики: збірник тез допов. V Всеукр. наук.-практ. конф.* 2016. С. 228-232.
13. Савчук М. Тактика проведення огляду місця вчинення терористичних актів із використанням вибухових пристроїв. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2017/6/part_2/32.pdf (дата звернення: 04.11.2019).
14. Савчук М. В. Організаційно-тактичне забезпечення розслідування терористичних актів, вчинених з використанням вибухових пристроїв : дис. ... канд. юр. наук: 12.00.09. Львів, 2019. 257 с.
15. Про затвердження Положення про експертну службу Міністерства внутрішніх справ

України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 03.11.2015 № 1343. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15?lang=ru> (дата звернення: 04.12.2019).

16. Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 03.11.2015 № 1339. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15> (дата звернення: 04.12.2019).

17. Про затвердження Інструкції про участь співробітників та працівників Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України як спеціалістів в кримінальному провадженні : наказ Служби Безпеки України від 19.03.2016 № 138. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0564-16/sp:max20> (дата звернення: 04.12.2019).

18. Про затвердження Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 01.11.2016 № 1145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/z1544-16> (дата звернення: 04.11.2019).

19. Керівництво з розслідування злочинів : науково-практичний посібник / кол. авторів: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : «Одіссей», 2009. 960 с.

20. Криміналістика / Алексєєв О. О., Арешонков В. В., Атаманчук В. М., Вакулук О. О., Весельський В. К. та ін.. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/kriminalist/lections/lection_2.16.html (дата звернення: 14.11.2019).

21. Сенюк О. В., Домбровський Я. В., Жупіна О. С., Мала О. Р., Туркот М. С. Методичні рекомендації щодо здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням терористичних актів. URL: https://www.gp.gov.ua/userfiles/Tekst_MR_procesualne_kerivnictvo_dosudovim_rozsliduvannjam_teraktiv.doc (дата звернення: 16.11.2019).

The article discusses the most important provisions and recommendations for conducting such investigative action as reviewing the scene within the framework of the investigation of terrorist offenses. In accordance with the provisions of the Criminal Code of Ukraine (hereinafter - the CCU) the following crimes are: a terrorist act (Article 258); involvement in the commission of a terrorist act (Article 258-1); public calls for an act of terrorism (Art. 258-2); creation of a terrorist group or terrorist organization (art. 258-3); assisting in the commission of a terrorist act (Article 258-4); financing of terrorism (art. 258-5).

Terrorist threats, activity of terrorist organizations and groups that commit crime for the purpose of introducing the population into a panic, state of fear, present to the forensics new tasks for investigation of the phenomenon of terrorism and the question of formation of appropriate methods of investigation of these types of crimes. Research is a rather complicated process. On the one hand, when trying to find a scientific solution to the problems of investigating terrorism, there are difficulties in obtaining empirical data and materials. The inability or incompleteness of the generalization of investigative, judicial practice on terrorist offenses leads to erroneous, sometimes unspecified and situationally unspecified scientific advice, recommendations for increasing the effectiveness of investigative vowels and unspoken actions. On the other hand, the study of the phenomenon of terrorism traces the political component, the neglect of which is a scientific mistake and leads to the imperfection of research and judgment.

The effectiveness of the investigation of terrorist acts is determined by the tactics of conducting primary investigative actions, especially conducting an inspection of the scene. This activity is largely determined by the state of use of the forces and means of the investigative units and experts in identifying and seizing traces of crime, which in some cases cannot be detected, which requires the sequence of actions of the members of the investigation team. The tactic of reviewing the location of a terrorist act requires further elaboration and improvement.

In order to effectively investigate terrorist offenses, it is also important to find out who was at the scene of the crime with a view to questioning them further. After all, such investigative action, as well as inspection of the scene, is obligatory in any criminal proceedings.

Key words: terrorist offenses, scene inspection, investigative actions, terrorist act, specialist, forensic tactics.